

**Na dnu strani? Nejezikovne prevajalske
opombe v izbranih prevodih novele
Balada o trobenti in oblaku Cirila Kosmača**

At the Foot of the Page?
Non-linguistic Translators' Notes
in Selected Translations
of *The Ballad of the Trumpet and the Cloud*
by Ciril Kosmač

Robert Grošelj

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
robert.groselj@ff.uni-lj.si

Data zgłoszenia: 30.12.2016 r. | Data akceptacji: 21.06.2017 r.

ABSTRACT | The article presents an analysis of the non-linguistic translator's notes in four translations of the novella *Balada o trobenti in oblaku* (*The Ballad of the Trumpet and the Cloud*) by a Slovenian writer, Ciril Kosmač. The translator's notes are analysed with regard to their content (functions) and typology (partly also formal features). The analysis reveals a clear difference in the use of this translation technique in the selected translations, resulting also, to a certain degree, from the distance between the source and target cultures.

KEYWORDS | translator's note, explication, translation technique, non-linguistic reality, Ciril Kosmač

1. Uvod

Ob dokaj naključnem branju poljskega prevoda novele *Balada o trobenti in oblaku* slovenskega pisatelja Cirila Kosmača sem opazil, da vsebuje precej tipološko različnih prevajalskih opomb. To me je spodbudilo, da sem pregledal še tri druge prevode Kosmačevega dela (srbskega, ruskega in nemškega) in skušal določiti tipologijo, funkcijo opomb ter razlike med njimi v izbranih prevodih. Med raziskavo se je izkazalo, da se opombe v prevodih lahko členijo na dve krovni skupini (na t. i. nejezikovne in jezikovne opombe), ki omogočata ločeno obravnavo. Ker so jezikovne opombe že doživele problemsko osvetlitev¹, se na tem mestu posvečam le opombam nejezikovnega tipa.

Namen prispevka je torej v prvi vrsti predstaviti tipologijo in vsebino (funkcije) nejezikovnih opomb (deloma tudi oblikovne značilnosti) ter opozoriti na razliko v rabi tega prevajalskega postopka v različnih prevodih Kosmačeve novele. Prispevek skuša na takšen način pokazati ne samo na vsebinsko kompleksnost prevajalskega postopka, s katerim nastaja prevodno besedilo, ki je hkrati v prevodu in ob njem, temveč tudi na razlike v rabi prevajalskih opomb med prevodi, ki so lahko posledica različnih razmerij med družbenim, kulturnim, zgodovinskim itn. kontekstom izvirnika in prevoda.

2. Problematika prevajalskih opomb v prevodoslovni literaturi

Prevajalske opombe sodijo med t. i. *paratekste*. Pojem, ki ga je opredelil francoski literarni teoretik G. Genette, vključuje sredstva (naslove, podnaslove, mednaslove, posvetila, predgovore, oglase, spremne besede, epigrafe, slike itn.), ki besedilo pomagajo posredovati bralcu. Paratekstualni elementi, ki so del prevoda in hkrati samostojno besedilo, vsebujejo informacije, s katerimi se razkrivajo konvencije, koncepti in pričakovanja družbe v zvezi s prevodom (prim. vidnost prevajalca, ciljno bralstvo, namen in koncept prevoda)².

- 1 Prim. R. Grošelj, 2014: *Multilingualism in literary translation: the case of The Ballad of the Trumpet and the Cloud by Ciril Kosmač*. V: T. Mikolič Južnič et al., ur.: *New Horizons in Translation Research and Education 2*. Joensuu, University of Eastern Finland, s. 7–26. Kratek prikaz je v poglavju 4.2.1.
- 2 Š. Tahir Gürçağlar, 2011: *Paratexts*. V: Y. Gambier, L. van Doorslaer, ur.: *Handbook of Translation Studies 2*. Amsterdam—Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, s. 113–114; M. Juvan, 2000: *Intertekstualnost*. Ljubljana, DZS, s. 170–171.

V prevodoslovju je prevajalskim opombam posvečeno posebno mesto. Kot prevajalski postopek naj bi jih kot prvi — zaradi pozornosti, ki jo namenja-jo kulturnemu transferu — opredelili strokovnjaki za svetopisemsko preva-
janje (npr. E. Nida, J. C. Margot). E. Nida jih uvršča med *prilagoditvene teh-
nike*, katerih namen je odpraviti jezikovne, kulturne razlike (razlaga običajev,
zemljepisnih ali stvarnih pojmov, besednih iger itn.) in posredovati podatke
o zgodovinsko-kulturnem ozadju izvirnika. J. C. Margot meni, da so opom-
be pomoč pri kulturnih prilagoditvah, ki so utemeljene ob bistvenih razlikah
med kulturama oz. jezikoma; njihovo število (na koncu strani ali knjige) naj bi
bilo zmerno in naj ne bi oviralo enovitega globalnega dožemanja besedila³. Po
P. Newmarku se z opombami v prevod dodajajo (kulturne, tehnične, jezikovne)
informacije, ki jih narekujejo zahteve ciljnih bralcev; prevajalec naj bi jih upo-
rabil, ko informacij ne more vključiti v besedilo. Newmark opomb ne odsvetuje
npr. zaradi prevelike vidnosti prevajalca, opozori pa na njihovo smiselno in
tehnično ustrezno rabo⁴. Po kritičnem pregledu prevajalskih tehnik L. Molina
in A. Hurtado Albir opombe opredelita kot tip *širitvene prevajalske tehnike*, ki
v prevod dodaja elemente, odsotne v izvirniku⁵. D. Bergen jih označi za podtip
pragmatične lokalne strategije, za tip t. i. *spremembe vidnosti*, ki ne sodi v naravni
tok besedila in s katero se v prevodu povečuje vidnost prevajalca⁶.

Posamezne prevodoslovne razprave se prevajalskih opomb lotevajo tudi
z drugih problemskih vidikov. J. Henry analizira⁷, ali so *upravičeno informativno
pomagalo* ali *priznanje poraza*. Prevajalske opombe ima za *alografske paratekste*,
s katerimi prevajalec izvirnik prestavlja v jezikovno, kulturno, geografsko in ča-
sovno drugoten kontekst. Avtorica jih povezuje z neprevedljivostjo in z izvorno
implicitnim, ki v prevodu kliče po eksplicitaciji ali ne. Prevajalec metabralcu
omogoča seznanjenje z Drugim, pri tem pa lahko eksplicira, z naturalizacijo

3 E. A. Nida, 1964: *Toward a Science of Translating*. Leiden, E. J. Brill, s. 238—239;
J. C. Margot, 1979: *Traduire sans trahir. La théorie de la traduction et son application
aux textes bibliques*. Laussane, L'Age d'Homme, s. 90—98. Prim. L. Molina, A. Hurtado
Albir, 2002: *Translation Techniques Revisited: A Dynamic and Functionalist Approach*.
„Meta“, št. 4 (47), s. 501—503. Podobno F. Poyatos, 2008: *Textual Translation and
Live Translation*. Amsterdam—Philadelphia, John Benjamins Publishing Company,
s. 69—99; C. E. Landers, 2001: *Literary Translation*. Clevedon, Multilingual Matters,
s. 93—94.

4 P. Newmark, 2000: *Učbenik prevajanja*. Ljubljana, Krtina, s. 148—150.

5 L. Molina, A. Hurtado Albir, 2002: *Translation Techniques ...*, s. 510.

6 D. Bergen, 2006: *Translation strategies and the student of translation*. V: J. Tommo-
la, ur.: *Kieli ja kulttuuri kääntäjän työvälineinä*. Turku, Painosalama/University of
Turku, s. 124.

7 J. Henry, 2000: *De l'érudition à l'échec: la note du traducteur*. „Meta“, št. 2 (45), s. 228—
240.

bríše tujost dela ali pa nejasnosti in elemente tujega ohranja (zaupa metabralčevim interpretacijskim možnostim). Po J. Henry predstavljajo opombe kršitev moralne pogodbe med avtorjem in prevajalcem (ki dodaja nekaj, kar ni avtorjevo), so odklon od prevajalčeve ne-vidnosti, opombe tipa *neprevedljiva besedna igra* pa lahko kažejo na neznanje. Opombe kot vir znanja so domena polifunkcijskega prevajalca (hkrati je urednik, komentator itn.), pri »čistem« prevajalcu pa naj bi bile priznanje neuspeha. R. C. Blight analizira ta prevajalski postopek z vidika »sporočilno polnih« prevodov *Nove zaveze* in ugotavlja, da so ustrezne opombe eno najboljših sredstev za zagotavljanje potrebnih informacij v prevodih in za razreševanje pomembnih razlik med njimi. Avtor meni, da se lahko večina impliciranih jezikovnih informacij vključi v telo besedila, pri družbeno-kulturnem, jezikoslovnem in interpretativnem ozadju izvirnika pa se nagiba k (ustrezno oblikovanim) opombam. Pomembno vlogo pri njihovi pripravi ima bralstvo — Blight se zavzame za interakcijo med pripravo tovrstnega parateksta, procesom prevajanja in razumevanjem bralcev⁸. J. Varney v študiji o prevajalskih opombah v italijanskih prevodih anglo-ameriškega leposlovja raziskuje⁹, v kakšni meri vsebujejo informacije o nacionalni *kulturni identiteti*. Avtorica na podlagi primera v prevodu romana *Lady Chatterley's Lover* D. H. Lawrencea, v katerem prevajalec razloži, zakaj se pri narečnem odlomku ni zatekel k narečju, ugotavlja, da lahko opomba izniči kršitve družbeno-političnih tabujev v izvirniku. Prevajalec se je namreč distanciral od »praktičnega« narečja, »tabuja« (glede na standardni, »pravi« jezik literature), s tem pa razorožil subverzivni značaj izvirnika in zaščitil jezik italijanske visoke kulture¹⁰. J. Miao in A. Salem s *tekstometrično metodo* (ki jo dopolnjuje kvalitativni pristop) raziskujeta število, mesto, vsebino in motivacijo opomb v Fu Leijevem kitajskem prevodu romana *Jean-Christophe* R. Rollanda¹¹. Gre za jedrnate paratekste, ki obsegajo podatke o krajih, osebnostih, navadah, umetniških delih, zgodovini, kot tudi

8 R. C. Blight, 2005: *Footnotes for Meaningful Translations of the New Testament*. „Journal of Translation“, št. 1 (1), s. 7—46.

9 J. Varney, 2008: *Taboo and the translator: A survey of translators' notes in Italian translations of Anglo-American fiction, 1945—2005*. V: A. Pym, A. Perekrestenko, ur.: *Translation research projects* 1. Tarragona, Intercultural Studies Group, s. 47—57.

10 Gre za kulturološko branje domnevne prevodne norme po drugi svetovni vojni — (prevodni) literaturi, ki je v domeni srednjega razreda, je konzervativna in se izogiba eksperimentom, ustreza raba standarda. Narečje bi pomenilo tudi odmik od prizadevanj po jezikovnem zblizanju Italijanov. Domnevno naj bi bila samopodoba Italije v tem času preveč krhka, da bi sprejela tudi najmanjši namig na kulturno subverzivnost. Prim. J. Varney, 2008: *Taboo ...*, s. 54—55.

11 J. Miao, A. Salem, 2008: *The Specificity of Translator's Notes*. V: R. Xiao et al., ur.: *Using Corpora in Contrastive and Translation Studies*. Hangzhou, Zhejiang University, s. 1—29.

o prevajalskih tehnikah, jeziku izvirnika in osebne komentarje. Opombe so torej »zunanje« védenje, ki olajšuje kitajsko branje besedila, hkrati pa so del prevoda. Avtorja se strinjata, da opombe vizualno učinkujejo, a opozorita, da s položajem na robu besedila ne ovirajo normalnega branja, saj se bralec sam odloča, ali jih bo upošteval ali ne. Menita, da je nanje smiselno gledati kot na sredstvo za zagotavljanje linearnosti vsebine izvirnika in jih obravnavati z vidika prevajalčevega namena v družbenem kontekstu. Z njihovo pomočjo je Fu Lei sledil prevajalčevi odgovornosti kot osnovnemu etičnemu vprašanju (po A. Pymu), saj je zagotovil komunikacijo med izvirnikom in bralci, obenem pa zmanjšal kulturno izgubo. Tudi estetsko doživljanje besedila (v obliki komentarjev) je podal na dnu strani, kjer njegova intervencija ne uniči enotnosti izvirnika.

3. Ciril Kosmač in *Balada o trobenti in oblaku*

Ciril Kosmač, rojen leta 1910 v severozahodni Sloveniji (Slap ob Idrijci), velja za enega največjih slovenskih socialnih realistov (ob P. Vorancu, A. Ingoliču, M. Kranjcu, T. Seliškarju). Gre za pronicljivega in kontemplativnega avtorja, ki je znan predvsem po krajših prozih delih. V delih, ki so nastala pred drugo svetovno vojno (prim. zbirko *Sreča in kruh*, 1946), Kosmač opisuje težke razmere v domači dolini na slovenskem zahodu, nacionalni in socialni boj sonarodnjakov, za protagoniste svojih zgodb pa pogosto izbira lokalne ekscentrike. Po drugi svetovni vojni, ki jo je preživel predvsem v Franciji in Angliji, se Kosmačevo pisanje spremeni — protagonisti njegovih zgodb postanejo navadni ljudje, ki jih zaznamuje višja moralnost, junaštvo, pripoved pa se prepleta z globljimi osebnimi razmišljanji, tudi o umetniškem ustvarjanju (prim. novelo *Balada o trobenti in oblaku* in roman *Pomladni dan*). Nekateri literarni zgodovinarji zaradi tega Kosmačev povojni socialni realizem (prim. še novelo *Tantadruj*) označujejo kot poetičen ali celo modernističen¹². Kosmač je umrl v Ljubljani leta 1980.

Daljša novela *Balada o trobenti in oblaku* (naprej *Balada*) je najprej izšla v literarni reviji *Naša sodobnost* (po delih; 1956—1957), nato pa je doživela kar osem knjižnih izdaj — prvo (1964) pri Cankarjevi založbi, ostale pri Mladinski knjigi. Kosmač je besedilo za prvo knjižno izdajo korenito predelal¹³, ostale izdaje pa so besedilno homogene.

12 H. Glušič, 1975: *Pripovedna proza Cirila Kosmača*. Ljubljana, Slovenska matica, s. 20—24; I. Cesar, 1981: *Poetika pripovedne proze Cirila Kosmača*. Koper, Mladinska knjiga, s. 20—23, 159—163. Prim. R. Grošelj, 2014: *Multilingualism ...*, s. 10—11.

13 H. Glušič, 1968: *Spremna beseda*. V: H. Glušič, ur.: *Ciril Kosmač: Balada o trobenti in oblaku*. Ljubljana, Mladinska knjiga, s. 133.

Delo pripoveduje o pisatelju Petru Majcnu, ki se nastani v Črnem logu na Dolenjskem pri kmetu Črnilogarju, da bi napisal novelo *Prvi in poslednji boj* o junaškem kmetu. Sedemdesetletni Jernej Temnikar reši dvanajst ranjenih partizanov, pri tem pa tvega življenje in dom. Pet belogardistov se na božični dan leta 1943 ustavi pri Temnikarjevih, medtem ko so na poti k ranjenim partizanom, eden med njimi, Lužnikov Martin, pa se hvali, da jih bodo pobili. Temnikar se odloči, da jim bo to preprečil, in pohiti po bližnjici. Štiri belogardiste hitro pokonča, na koncu pa z Lužnikovim Martinom po težkem boju pade v prepad. Naslednjega dne najdejo mrtve belogardiste in Temnikarja. Kazenska odprava nemških in italijanskih vojakov, Mongolov, četnikov in belogardistov se na čelu z oficirjem Nemško smrtjo odpravi k Temnikarjevim. V hišo prinesejo mrtvega Temnikarja, ubijejo sina Toneta in hčer Justino, hišo pa zažgejo. Nemška smrt ukaže Zaplatarjevemu Vencu, izdajalcu, ki je snubil Justino, da odseka glavo Temnikarjevi ženi Marjani. Tragično zgodbo Temnikarjeve družine pisatelj pripoveduje Črnilogarju in njegovi ženi (zgodba v Majcnu sproži intimni »boj« s književnim ustvarjanjem). Kmet in njegova žena sta pretresena — teži ju namreč vest, ker med vojno nista obvestila sosedov Blažičevih, da so njihovo hišo obkolili belogardisti. Pastirico Javorko, ki je družino šla opozoriti, so belogardisti ujeli, ji odrezali jezik in na prsi vrezali zvezdo. Belogardisti so na sveti večer leta 1943 požgali hišo Blažičevih, v njej pa so zgoreli Blažičeva žena in trije sinovi partizani, ker se niso hoteli vdati. Črnilogar se zaradi notranjega bremena obesi, Peter Majcen pa se zave, da je imelo pri tem ključno vlogo prav njegovo književno ustvarjanje¹⁴.

3.1 Ciril Kosmač in *Balada* v prevodu — predstavitev korpusa

Kosmač je eden pomembnejših slovenskih pisateljev, zato ne preseneča, da so njegova dela prevedena v kar 23 jezikov (do leta 1989)¹⁵, medtem ko se *Balada* lahko bere v najmanj 14 jezikih¹⁶.

Za pričujočo študijo so bili izbrani srbski, ruski, poljski in vzhodnonemški prevod Kosmačeve novele — prevode družijo čas nastanka in ideološko-politični okvir (socializem), razlikujejo pa se predvsem po zgodovinsko-

14 Prim. povzetek v S. Janež, 1978: *Vsebine slovenskih literarnih del*. Maribor, Založba »Obzorja«, s. 290–291.

15 Po podatkih *Knjižnice Cirila Kosmača* v Tolminu (www.kckctolmin.si/ciril-kosmac).

16 *Slovenski bibliografski sistem COBISS* (<http://www.cobiss.si>). Prim. M. Jevnikar, ur., 1982: *Primorski slovenski biografski leksikon* 8. Gorica, Goriška Mohorjeva družba, s. 139.

-kulturni razdalji v odnosu do Slovenije. Sintetična makro-prevodna analiza¹⁷ je pokazala, da vsi prevodi temeljijo na knjižni izdaji novele (za analizo je bila uporabljena predvsem prva izdaja)¹⁸.

Srbski prevod (SP)¹⁹ je izšel leta 1981 pri založbi Matica srpska (Novi Sad) in je del knjige *Ciril Kosmač: Proze*, ki vključuje prevode štirih Kosmačevih del (različni prevajalci), uvod v Kosmačevo pripovedništvo in bio-bibliografske podatke. *Balado* je prevedel Milorad Živančević, ugleden raziskovalec slovanskih književnosti (predvsem srbske), univerzitetni profesor, literarni kritik, pisatelj in prevajalec iz slovanskih jezikov v srbsčino (med slovenskimi avtorji je prevajal npr. F. Prešerna, I. Cankarja, S. Gregorčiča).

Ruski prevod (RP)²⁰ je leta 1976 objavila moskovska založba Progress. *Balado* je v ruščino prevedel Aleksandr D. Romanenko, prevajalec (prevedel je številna sodobna slovenska literarna dela), literarni kritik in komparativist. Novela se nahaja v knjigi *Ciril Kosmač: Izbrannoe*, v kateri je šest prevodov (različni prevajalci) in uvodna razprava.

V poljščino (PP)²¹ je *Balado* leta 1974 prevedla Maria Krukowska-Zielińska, prevod pa je izdala založba Czytelnik (Varšava). Krukowska-Zielińska je delovala kot prevajalka, predvsem iz srbohrvaščine in slovenščine (prim. dela F. Bevka, I. Potrča, A. Hienga).

Nemški prevod (NP)²² iz leta 1972, ki ga je izdala Aufbau-Verlag (Berlin, NDR), je delo zakoncev Manfreda in Waltraud Jähnichen. Manfred Jähnichen je bil profesor slovanskih književnosti — ukvarjal se je predvsem s češko, slovaško in južnoslovanskimi književnostmi, iz katerih je tudi prevajal. Pogosto je sodeloval s soprogo Waltraud Jähnichen, pisateljico in prevajalko. Njuni skupni prevodi vključujejo dela J. Kersnika, M. Kranjca, Manfred Jähnichen pa je prevajal tudi I. Cankarja.

17 Prim. J. Lambert, H. Van Gorp, 2006: *On describing translations*. V: D. Delabastita et al., ur.: *Functional Approaches to Culture and Translation. Selected papers by José Lambert*. Amsterdam—Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, s. 46; R. Grošelj, 2014: *Multilingualism ...*, s. 11.

18 Prim. C. Kosmač, 1964: *Balada o trobenti in oblaku*. Ljubljana.

19 C. Kosmač, 1981: *Ballada o trubi i oblaku*. M. Živančević, prev. V: C. Kosmač: *Proze*. Novi Sad, Matica srpska, s. 329—484.

20 C. Kosmač, 1976: *Ballada o trube i oblake*. A. Romanenko, prev. V: C. Kosmač: *Izbrannoe*. Moskva, Progress, s. 21—149.

21 C. Kosmač, 1974: *Ballada o trąbce i obloku*. M. Krukowska, prev. Warszawa, Czytelnik.

22 C. Kosmač, 1972: *Ballade von der Trompete und der Wolke*. W. Jähnichen in M. Jähnichen, prev. Berlin—Weimar, Aufbau-Verlag.

4. Analiza prevajalskih opomb v izbranih prevodih *Balade*

Prevajalske opombe v izbranih prevodih *Balade* so analizirane najprej glede na formalne značilnosti (položaj, število in oblika), v nadaljevanju pa tudi glede na vsebino (tipologija, podatki in kulturno-zgodovinska kontekstualizacija), pri čemer je poudarek — kot že rečeno — na nejezikovnih opombah. V vsebinski analizi so opombe primerjane z drugimi prevajalskimi postopki oz. rešitvami.

4.1 Formalne značilnosti opomb

Po položaju so opombe v vseh analiziranih prevodih *periteksti* (nahajajo se v isti knjigi kot osnovno besedilo)²³ — v PP, RP in SP so sprotne (na koncu strani), medtem ko gre v NP za končne opombe (na koncu knjige). V SP je vseh opomb 26, v RP jih je 27, v PP pa 28; v NP je opomb (lahko besedilno bolj kompleksnih) 15.

Tudi oblika opomb variira med prevodi. V PP je v opombi najprej naveden besedilni del (pojem ali tujejezični odlomek) v razprti pisavi, v oklepaju mu sledi morebitni kvalifikator, za pomišljajem pa razlaga v poljščini; sklic je označen z zvezdico. V RP se opombe večinoma začnejo z razlago posameznega besedilnega dela, ki ji lahko sledi kvalifikator (jezikovna opredelitev); sklici so v osnovnem besedilu označeni s številko (številčenje glede na stran). V SP sta v opombi razlaga besedilnega dela in kvalifikator²⁴; sklic je označen s številko, številčenje je zvezno (od začetka do konca novele). V NP ni sklica v besedilu, končne opombe pa se začnejo s številko strani, na kateri se nahaja besedilni del. Najprej je ponovljen besedilni del v ležeči pisavi (ponekod z izpusti), za pomišljajem sledita kvalifikator in v navadni pisavi razlaga odlomka.

4.2 Vsebinske značilnosti opomb

Tipološko krovna členitev prevajalskih opomb v prevodih Kosmačeve *Balade* bi bila na *jezikovne* in *nejezikovne*. Najbolj številne so opombe prvega tipa, ki razlagajo pomen *tujejezičnih besedilnih odlomkov*. Nejezikovnih opomb je manj,

23 T. i. *epiteksti* so ločeni od osnovnega besedila. Prim. Ş. Tahir Gürçağlar, 2011: *Paratexts ...*, s. 113.

24 Izjemoma se najprej pojavi tujejezična ustreznica (s kvalifikatorjem — jezikovno opredelitvijo).

nanašajo pa se — členitev je praktične narave — na *zgodovinske, mitološke, zemljepisne pojme in uporabno predmetnost*.

4.2.1 Povzemalni prikaz jezikovnih opomb

Pričujoča študija se — kot že omenjeno — ne posveča *jezikovnim opombam*, ker pa so za celostno razumevanje rabe prevajalskih opomb pomembne, naj na kratko orišem njihovo vlogo. Jezikovne prevajalske opombe v prevodih Kosmačeve *Balade* razlagajo francoske, nemške, italijanske in latinske besedilne odlomke v noveli. V SP je tovrstnih opomb 26 (vse), v RP 22, v PP 21, medtem ko jih je v NP 10.

Prevajalci so v osnovnem besedilu prevoda obdržali tujejezične odlomke, s tem pa so upoštevali in spoštovali izhodiščno karakterizacijo književnih oseb, družbeno-kulturno umestitev in slogovno oblikovanje izvornika (prim. *etnološko defektivna* strategija po M. Suchet)²⁵. Odlomke ob prvi pojavitvi spremlja širitev v obliki razlagalne opombe, ki vsebuje prevod, jezikovno informacijo, v SP in PP pa tudi izhodiščno besedilo (prim. 1).

(1) — Adesso i romani sono piccoli — powiedział szwabski kat prostując się i patrząc na swego adjutanta z góry. — E sono christiani. Non tagliano più le teste ai santi, tagliano le teste alle galline.*

Adesso i romani sono piccoli. E sono christiani (sic!). Non tagliano più le teste ai santi, tagliano le teste alle galline. (wł.) — Teraz Rzymianie są mali. Są chrześcijanami. Włosi już nie zabijają świętych, Włosi zabijają tylko kury. (PP, s. 103)

4.2.2 Nejezikovne opombe

Nejezikovne opombe v izbranih prevodih Kosmačeve *Balade* lahko razvrstimo v štiri kategorije: kot *zgodovinske* lahko opredelimo razlage imena *Primož Trubar* (PP, RP, NP), izrazov *belogardisti* (PP, NP), *domobranski* (*domobranci*; PP, RP), *četniki* (PP, RP, NP) in krajevnega (zgolj deloma) imena *Rab* (PP, RP); *mitološka* bi bila opomba, ki se nanaša na pojem *vila* (RP, NP); v opombi *zemljepisnega* tipa je razloženo zemljepisno ime *Krn* (NP), medtem ko se med izrazi *uporabne predmetnosti* pojavljata *žezva* in *bosenski mlinček* (PP)²⁶.

25 M. Suchet, 2009: *Translating literary heterolingualism*. V: A. Pym, A. Perekrestenko, ur.: *Translation research projects 2*. Tarragona, Intercultural Studies Group, s. 162. Na potujitvenost (usmerjenost k izvornemu besedilu) med drugim kažejo tudi kulturno-specifični pojmi — več v R. Grošelj, 2014: *Multilingualism ...*, s. 16–24.

26 Navedeni izrazi se ne pojavljajo med uredniškimi opombami H. Glušič iz leta 1968 (enako 1974), prim. predvsem pojma *Pan* 'mitološko bitje, gozdno

4.2.2.1

Med *zgodovinskimi* opombami naj najprej omenim tiste, ki se nanašajo na *Primoža Trubarja* (1508—1586), ključno osebnost slovenskega protestantizma (druga polovica 16. stoletja), začetnika slovenskega knjižnega slovstva in prevajalca. Z omembo njegovega imena protagonist, pisatelj Peter Majcen, poudari starinskost krajev, po katerih hodi (izbira Trubarja, kot Dolenjca, ni naključna; prim. 2).

- (2) Vse je bilo staro, vse je tako močno dišalo po davnini, da se je Peter Majcen nehote vprašal: »Ali se je v tem zaselku kaj spremenilo od tistih časov, ko je še Primož Trubar hodil tod?« (*Balada*, s. 63)

Primoža Trubarja razlagajo opombe v PP, RP in NP; vse navajajo ime, letnici rojstva in smrti, glede razlage pa se nekoliko razlikujejo: v RP (prim. 4) je Trubar prosvetitelj in pisatelj, v PP (prim. 3) je tudi izdajatelj prvih slovenskih knjig, v NP (s. 185) pa protestantski reformator, književnik in »oče slovenske knjige« (opombi v PP in NP sta bolj informativni).

- (3) Wszystko to było stare i wszystko tak tchnęło przeszłością, że Peter Majcen mimo woli się zapytał: „Czy w tym przysiółku zmieniło się cokolwiek od czasów, kiedy zachodził tu Primož Trubar*?“

P r i m o ž T r u b a r (1508—1586) — słoweński działacz oświatowy, autor i wydawca pierwszych książek w języku słoweńskim. (PP, s. 72)

- (4) Все было дряхлое, от всего исходил такой сильный запах ветхости, что у Петра Майцена невольно вырвалось:
— А переменялось ли что-нибудь в этом селении с тех пор, как здесь ходил Примож Трубар¹?

¹Примож Трубар (1508—1586) — просветитель и писатель. (RP, s. 65)

V SP je ime Primoža Trubarja ohranjeno brez razlage (prim. [...] *кад је туда ишао Примож Трубар?* SP, s. 383). Prevajalec se je za to možnost odločil verjetno zato, ker je v drugi polovici 20. stoletja srbski bralec — zaradi specifičnega družbeno-kulturnega konteksta (skupna država, poznavanje književnosti jugoslovanskih narodov)²⁷ — lahko ime prepoznal in ga ustrezno interpretiral. Treba pa je dodati, da ima ohranjanje Trubarjevega imena visoko dokumentarno

božanstvo' in *Parka* 'boginja rojstva, rojenica'. Glej H. Glušič, 1968: *Spremna ...*, s. 142—143.

27 Prim. M. Đukanović, 2015: *Slovenščina v Srbiji: preteklost, sedanjost in prihodnost*. V: H. Tivadar, ur.: *Prihodnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, s. 177—178. Med 1950 in 1980 so v Srbiji izšle tudi nekatere zgodovine slovenske književnosti (npr. A. Slodnjaka, J. Pogačnika in F. Zadravca).

vrednost²⁸, saj bi ga načeloma lahko nadomestili z bolj splošno opredelitvijo osebe, predmeta ali pojma, ki bi ustrezala starini ali vonju po davnini.

Druga skupina zgodovinskih opomb se nanaša na pojme *belogardisti*, *domobranc* (*domobranski*) in *četniki* (prim. 5—7), ki so v noveli sodelavci nemških in italijanskih vojakov, sodelujejo pri usmrtitvi Temnikarja in njegove družine ter Blažičeve družine (prim. predstavitev vsebine v pogl. 3).

- (5) Jasno je zagledal pred sabo obraze vseh petih belogardistov, ki so bili komaj pred pol ure šli iz hiše, in prav razločno je spet slišal strupeni glas Lužnikovega Martina [...] (*Balada*, s. 24)
- (6) Na robu beline so se v vsej velikosti prikazali štirje nemški vojaki v čeladah. In nato se je nad čeladami zazibala zelo drobna glava v domobranski čepici. (*Balada*, s. 82)
- (7) Zdaj je Temnikarica videla, da je bila res zbrana vsa sodrga: Nemci, Lahi, bradati četniki in nekaj domačih izgublencev. (*Balada*, s. 84)

Opombi z razlago pojma *belogardisti* se nahajata v PP in NP, pri čemer se vsebinsko razlikujeta²⁹: po PP (prim. 8) so se tako v Sloveniji imenovali člani kvizlinške vojaške organizacije, ki jo je vodil bivši jugoslovanski general Leon Rupnik, opomba v NP (prim. 9) pa jih razlaga kot poimenovanje v jugoslovanskem narodnoosvobodilnem boju za slovenske izdajalce, pomagače nemških in italijanskih fašistov.

- (8) Ujrzał przed sobą wyraźnie twarze pięciu białogwardzistów*, którzy przed godziną opuścili jego chałupę; tak samo wyraźnie usłyszał znowu jadowity głos Martina Luźnika [...]

B i a ł o g w a r d i ś c i — tak nazywano w Słowenii członków wojskowej organizacji quislingowskiej, na czele której stał były jugosłowiański generał Leo Rupnik. (Przypisy tłumaczkii. PP, s. 26)
- (9) Ganz klar sah er die Gesichter der fünf Weißgardisten vor sich, die vor kaum einer halben Stunde das Haus verlassen hatten, und genauso deutlich

28 V dokumentarnem prevodu (gre za pojem nemške prevodoslovke C. Nord) ciljni bralec predvsem »opazuje« komunikacijo med izhodiščnim avtorjem in bralecem. Prim. P. Fawcett, 1997: *Translation and Language*. Manchester, St. Jerome Publishing, s. 114.

29 Prim. razlagi v sočasnih slovenskih enciklopedičnih in leksikografskih delih: M. Krušič et al., ur., 1973: *Leksikon Cankarjeve založbe*. Ljubljana, Cankarjeva založba, s. 71; A. Bajec et al., ur., 1994: *Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ)*, 1994. Ljubljana, Državna Založba Slovenije, s. 39. Izdaja SSKJ iz leta 1994 je vsebinsko neokrnjen ponatis predhodne izdaje v petih knjigah iz let 1970 (A—H), 1975 (I—Na), 1979 (Ne—Pren), 1985 (Preo—Š), 1991 (T—Ž in Dodatki).

hörte er wieder die giftige Stimme des Martin Lužnik [...] (NP, s. 24)
 24 *Weißgardisten* — Im jugoslawischen Volksbefreiungskampf Bezeichnung für die slowenischen Verräter, die Komplizen der deutschen und italienischen Faschisten. (NP, 185)

V nadaljevanju PP se izraz *białogwardiści* ponovi še petkrat (kot v izvirniku), dvakrat pa se je prevajalka odločila za drugačno možnost: enkrat je na mestu izraza *belogardisti* (prim. *Prišlo je pet belogardistov* [...]; *Balada*, s. 47) uporabila posamostaljeni pridevnik *biały* (prim. *Przyszło do niego pięciu białych* [...]; PP, s. 53), dobesedni prevod izraza *beli*, ki ga ima — v skladu s pogovorno in knjižno slovenščino³⁰ — tudi Kosmač (npr. *Tja so prihajali partizani in beli*; *Balada*, s. 46; enako *Zachodzili tam i partyzanci, i biali*; PP, s. 52); enkrat pa se kot ustreznica pojavi *zbir* 'tolovaj, ropar' (prim. *Ko so v Robeh našli pobite belogardiste* [...]; *Balada*, s. 72; *Gdy w Robach znaleziono ciała pobitych zbirów* [...]; PP, s. 83). V NP se *Weißgardisten* ponovi še sedemkrat, kar ustreza pojavitvam v izvirniku; ustreznica poimenovanja *beli* je v NP posamostaljeni pridevnik *die Weißen* (npr. *Die Partisanen kamen dorthin und auch die Weißen*; NP, s. 48).

SP pričakovano (kontekst jugoslovanske zgodovine) ohranja izraz *белогардисти* brez razlage, in sicer na istih mestih kot izvirnik, enako pa velja za poimenovanje *бели* (prim. *Ту су долазили и партизани и бели*; SP, s. 367). RP ima za *belogardiste* ustreznico *белогвардейцы*, za sopomenko *beli* pa pridevnik *белые* (prim. *Туда захаживали и партизаны, и белые*. RP, s. 52). Čeprav je za *белогвардеец* (tudi *белый*) v sovjetskem prostoru prevladovala pojmovna opredelitev tipa 'borec proti sovjetski oblasti, tudi član kontrarevolucionarne protisovjetske vojaške organizacije'³¹, ki jo je bralec na informativni ravni moral preseči, v prevodu eksplicitacija manjka. To je najbrž posledica tega, da se v sklopu makrobesedila izbranih del, in sicer v uvodni študiji, nahaja avtorska opomba z razlago pojma *Белая гвардия* (*Bela garda*) — v vojnih letih v Sloveniji vojaške enote izdajalcev, ki so sodelovali z nemškimi in italijanskimi fašisti³².

Pojem *domobranци* (v izvirniku zveza *zelo drobna glava v domobranski čepici*, ki označuje Zaplatarjevega Venca, prim. 6) različno razlagata opombi v PP in RP: v PP (prim. 10) prevajalka *domobranice* označi kot izraz, s katerim so se poimenovali belogardisti (dob. branilci doma, domovine), v RP (prim. 11) pa gre

30 Prim. SSKJ, s. 38—39.

31 P. Červinskij, 2011: *Negativno ocenjujete leksety žyka sovjetskoj dejstvitel'nosti. Oboznačenie lic*. Tomsk, KIT, s. 80—81.

32 N. Vagapova, 1976: *Čelovek na svoej zemle*. V: C. Kosmač: *Izbrannoe*. Moskva, Progress, s. 14.

za poimenovanje pripadnikov vojaških formacij profašističnih vlad v Sloveniji in na Hrvaškem med 1941 in 1945³³.

- (10) A potem nad hełmami zakolysała się drobna główka w czapce domobrańskieje.*
Czapka domobrańska — domobranami nazywali siebie białogwardziści; w dosłownym znaczeniu: obrońca domu, ojczyzny. (PP, s. 95)
- (11) А потом над касками задергалась маленькая головка в фуражке домобрана¹.
¹Домобранами в 1941—1945 гг. назывались в Словении и Хорватии солдаты воинских формирований профашистских правительств. (RP, s. 79)

SP na mestu zveze *zelo drobna glava v domobranski čepici* ohranja omenjeni pojem, in sicer brez eksplicitacije, prim. *сићушна глава под домобранском шанком* (SP, s. 401). V NP *domobranski čepici* ustreza zloženka *Heimwehrmütze* (NP, s. 87), pri čemer za pojem *Heimwehr* v nemški, predvsem pa avstrijski zgodovini prevladuje drugačna opredelitev, pribl. desničarske polvojaške enote med obema vojnama v Avstriji³⁴, ki se ji mora bralec na denotativni ravni izogniti.

Četnike v opombah na dokaj različne načine opredeljujejo PP, RP in NP: v PP (s. 97) so pripadniki nacionalistične monarhistične organizacije, ki jo je med drugo svetovno vojno vodil bivši general jugoslovanske kraljeve vojske, D. Mihajlović, in se je borila tako proti Nemcem kot z Nemci proti partizanom, ki jih je vodil J. Broz-Tito; po RP (prim. 12) so se tako imenovali pripadniki vojaških formacij jugoslovanske emigrantske kraljeve vlade, ki so se med 1941 in 1945 skupaj z okupatorji borili proti partizanom; v NP (prim. 13) gre za v jugoslovanskem narodnoosvobodilnem boju poimenovanje srbskih sodelavcev nemških fašistov, ki so se s pomočjo jugoslovanske kraljeve vlade v izgnanstvu v Londonu in zahodnih zaveznikov borili proti partizanom³⁵.

- (12) Теперь Темникарица воочию смогла убедиться, что возле ее дома собрался настоящий сброд: немцы, итальянцы, бородатые четники² и несколько местных предателей.

²Четниками назывались солдаты воинских формирований

33 Za opredelitvi v sočasnih slovenskih priročnikih prim. *Leksikon Cankarjeve založbe*, 1973, s. 197; SSKJ, s. 158.

34 Npr. A. Ecker et al., ur., 2011: *Politische Parteien in Österreich*. Wien, Zentrum polis, s. 12. Prim. tudi *Leksikon Cankarjeve založbe*, 1973, s. 334.

35 Prim. razlagi v *Leksikon Cankarjeve založbe*, 1973, s. 151; SSKJ, s. 100.

эмигрантского королевского правительства Югославии, в 1941—1945 гг., по существу, сражавшиеся в союзе с оккупантами против партизан. (RP, s. 81)

- (13) Jetzt konnte es die Temnikar genau sehen, es war wirklich alles mögliche Gelichter versammelt: Deutsche, Italiener, bärtige Tschetniks und ein paar Leute von der Heimwehr. (NP, s. 89)
- 89 *Tschetniks* — Im jugoslawischen Volksbefreiungskampf Bezeichnung für die mit den deutschen Faschisten kollaborierenden Serben, die mit Hilfe der königlichen jugoslawischen Exilregierung in London und der westlichen Verbündeten gegen die Partisanen kämpften. (NP, s. 185)

V SP (s. 403) je prevajalec izraz *четници* ohranil brez razlage.

Opombe v zvezi z *belogardisti*, *domobranc*i in *četniki* imajo informativno-dokumentarno vrednost: za bralce prevodov (razen srbskega) razlagajo politično-ideološko občutljive zgodovinske pojme, pri čemer so vsi analizirani prevodi nastali v specifičnem zgodovinskem, predvsem pa družbeno-političnem kontekstu (prim. pogl. 3.1)³⁶.

Zadnje opombe zgodovinskega tipa razlagajo poimenovanje *Rab*, ki se nanaša na hrvaški otok in, metonimično, na italijansko fašistično koncentracijsko taborišče, ki je na njem delovalo od julija 1942 do septembra 1943³⁷ (prim. 14). Na Rabu je bil zaprt Blažič, ko so mu belogardisti požgali hišo, v kateri so zgoreli njegova žena in trije sinovi.

- (14) Mene so bili že prej pobrali. Kakor hitro so odšli fantje v hosto, so me odvlekli na Rab. (*Balada*, s. 129)

Razlagalni prevajalski opombi se pojavljata v PP in RP: v PP (prim. 15) je *Rab* otok v severnem Jadranu, kjer je bilo med vojno koncentracijsko taborišče, v RP (prim. 16) pa koncentracijsko taborišče na Rabu, kamor so okupatorji zapirali ujetnike civiliste. Opombi omogočata razumevanje dela besedila, kar bi — brez dodatne eksplicitacije — lahko bilo oteženo (prevajalca bi se morala zanesti na bralčevo znanje ali raziskovalni trud).

- (15) Mnie już wcześniej zabrali. Jak tylko chłopaki poszli do lasu, na Rab* mnie wywieźli.

36 Za razlage pojmov v sodobnejših slovenskih enciklopedičnih in leksikografskih delih prim. K. Dolinar, S. Knop, ur., 1998: *Leksikon Cankarjeve založbe*. Ljubljana, Cankarjeva založba, s. 83, 170, 215; *Slovar slovenskega knjižnega jezika, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja*, 2014 (SSKJ 2). Ljubljana, Cankarjeva založba, s. 202, 280, 378.

37 Prim. *Leksikon Cankarjeve založbe*, 1973, s. 809.

R a b — wyspa w północnej części Adriatyku. W czasie wojny był tam obóz koncentracyjny. (PP, s. 151)

- (16) Меня еще раньше взяли. Как ребята ушли в лес, меня сразу на Раб¹ отправили.

¹Концентрационный лагерь на острове Раб, где оккупанты держали заложников из гражданского населения. (RP, s. 116)

V SP (s. 445) je poimenovanje *Раб* ohranjeno brez eksplicitacije — srbski bralec je imel do njega približno enako »interpretativno razdaljo« kot slovenski. Razumevanje poimenovanja *Rab* (NP, s. 137) pa sta bralčevemu védenju prepustila tudi nemška prevajalca, čeprav je v tem primeru interpretativno izhodišče bolj šibko kot pri srbskem bralcu (prim. pogl. 4.2.2.3. za drugačno rešitev v primeru zemljepisnega imena *Krn*).

4.2.2.2

Mitološki opombi — kot sem že omenil — razlagata pojem *vila*. Prvič se na *vile* v *Baladi* spomni Peter Majcen, ko med sprehodom v okolici Črnega loga opazi krasen tolmun z lepim perilnikom, kamor bi lahko ta mitološka bitja v mesečini hodila pral, drugič pa tako označi skrivnostno pastirico Javorko (prim. 17 oz. 18).

- (17) »[...] Tukaj perejo dekleta,« je rekel Peter Majcen. »V mesečini pa tukaj perejo vile. [...]« (*Balada*, s. 56)

- (18) »Odšla je ponosno kakor vila, ki ne govori z navadnim smrtnikom ... A vendar ta vila ni radostna. Ni ...« (*Balada*, s. 113)

Opombi z opredelitvijo *vile* se nahajata v dveh prevodih: v RP (prim. 19) gre za pravljичno bitje s podobo prelepega dekleta v južnoslovanski folklori, v NP (prim. 20) pa za vilinski lik iz mitološkega in pravljичnega sveta južnih Slovanov³⁸. Opombi se pojavita v različnih delih novele — ruskemu odlomku ustreza prvi del v izvirniku (prim. 17), nemškemu pa drugi (prim. 18).

- (19) Так! Здесь стирают девушки, — сказал Петер Майцен. — А при лунном свете — вилы¹.

¹Вила — в южнославянском фольклоре сказочное существо в образе прекрасной девушки. — *Здесь и далее прим. перев.* (RP, s. 59)

38 O širšem poznavanju tega mitološkega bitja v slovanskem svetu prim. J. Máchal, 1907: *Bájesloví slovanské*. Praha, Nákladem J. Otty, s. 79—87; Z. Váňa, 1990: *Svět slovanských bohů a démonů*. Praha, Panorama, s. 111—114.

- (20) „Stolz wie eine Vila ist sie davongegangen, die einen gewöhnlichen Sterblichen keines Wortes würdigt ... Doch sie ist keine glückliche Fee. Nein ...“
(NP, s. 119)
119 *Vila* — Feengestalt aus der Sagen- und Märchenwelt mehrerer südslawischer Völker. (NP, s. 186)

V RP je pojem *вила* razložen ob prvi pojavitvi in je nato še dvakrat ponovljen. Prevajalca NP sta manj uravnotežena — pri istem pojmu sta se odločila za dve možnosti: ob prvi pojavitvi je *vila* prevedena s pojmovno sorodnim nemškimi izrazom *Fee* (NP, s. 58), v drugem odlomku (prim. 20) pa se najprej pojavi prevzeto poimenovanje *Vila* (s končno opombo), ki mu sledi *Fee*. Bolj uravnotežena bi bila dosledna raba izraza *Fee* ali prevzetega *Vila*, ki bi ga ob prvi pojavitvi spremljala eksplicitacija (lahko v obliki opombe); zadnja rešitev bi imela višjo dokumentarno vrednost. V SP je v vseh primerih, razumljivo, uporabljen pojem *вила*, v PP pa se je prevajalka odločila za dve pomensko sorodni rešitvi (prilagoditvi): v prvem odlomku je uporabila izraz *rusalki* (PP, s. 63), v drugem pa *nimfa* iz grške mitologije (PP, s. 132). Boljša bi bila verjetno bolj uravnotežena možnost, tj. dosledna raba prvega ali drugega. Zanimivo je, da mitološki pojem *wila* — sicer manj pogost — obstaja tudi v poljščini³⁹.

4.2.2.3

Kot *zemljepisno* sem označil opombo, ki razlaga poimenovanje *Krn*, verjetno najbolj dominanten, reprezentativen (tudi zgodovinsko pomemben) gorski vrh na Tolminskem (severozahodna Slovenija). Z njim se Temnikar pogovarja in se od njega poslavlja (vrh je torej personificiran), medtem ko se odpravlja, da bo preprečil pobjo partizanov (prim. 21).

- (21) Vzdignil je glavo in se zamaknil v širokoplečati Krn, ki je tam daleč na koncu doline žarel v svojem belem zimskem kožuhu. (*Balada*, s. 60)

Ob končni opombi v NP (prim. 22), ki *Krn* opredeli kot goro v Julijskih Alpah, se poraja vprašanje o njeni informativni vrednosti — tovrstna eksplicitacija ne pove namreč ničesar o reprezentativnosti gore; za »intratekstualno«⁴⁰ alternativo takšni paratekstualni razlagi glej RP (s. 62) s prevodno možnostjo tipa (*der Berg Krn*). V NP se ime pojavi devetkrat (s. 62—64, 114), kar ustreza izvorniku (*Balada*, s. 60—61, 108).

39 Prim. J. Máchal, 1907: *Bájesloví ...*, s. 80; W. Doroszewski, red., 1967: *Słownik języka polskiego*. T. 9. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

- (22) Er hob den Kopf und blickte zum breitschultrigen Krn, der fern am Ende des Tales in seinem weißen Winterpelz thronte. (NP, s. 62)
62 *Krn* — Berg in den Julischen Alpen. (NP, s. 185)

V SP in PP toponima *Krn* oz. *Krn* ne spremljajo širitve; v obeh prevodih se poimenovanje, tako kot v izvorniku, pojavi devetkrat (prim. SP, s. 380—381, 426; PP, s. 68—70, 126). V SP potencialno oteženo razumevanje vrste zemljepisnega imena odpravlja makrobесedilo izbranih proznih del, natančneje, opomba v prevodu Kosmačeve novele *Smrt nedolžnega velikana*, ki *Krn* predstavi — zelo elementarno (prim. NP) — kot goro v Sloveniji⁴⁰. Prevajalec RP pa je z »intra-tekstualno« oznako *ник* 'gora, vrh' pospremil že prvo pojavitev zemljepisnega imena, prim. [...] *взгляделся в кряжистый ник Крн* [...] (RP, s. 62). Tudi v RP se toponim *Krn* pojavi devetkrat (s. 62—63, 100).

4.2.2.4

Na *uporabno predmetnost* se nanašata opombi, ki razlagata pojma *žezva* in *bosenski mlinček*. Gre za predmeta, ki ju Peter Majcen uporabi, ko si v družbi Črnilogarja in njegove žene na začetku novele pripravi kavo (prim. 23, 24).

- (23) »Saj komaj čakam, da greš!« Peter Majcen je postavil na stol nahrbtnik, da bi vzel iz njega kuhalnik, kavo, sladkor in bosenski mlinček. (*Balada*, s. 33)
- (24) Peter Majcen je porinil razmajano nočno omarico k steni, kjer je bilo stikalo, ter jo nato začel pregrinjati s starim časopisom, da bi po njej razporedil kuhalnik, žezvo in skodelico (*Balada*, s. 35)

Razlagalni opombi v zvezi z *žezvo* in *bosenskim mlinčkom* sta le v PP (prim. 25). Prevzeti izraz *dżezwa*, ki ga prevajalka razloži kot bakreno posodo z dolgim ročajem za kuhanje turške kave, se najprej pojavi na mestu izraza *kuhalnik* (prim. 23; *kuhalnik* je kasneje preveden kot *grzałka* oz. *piecyk*, prim. PP, s. 38, 42), nato pa je ohranjen na istih mestih kot v izvorniku (tj. še trikrat). *Bosenski mlinček* je v PP preveden z ustreznico *bośniacki młynek do kawy*, ki je — kot navaja razlagalna opomba — valjast bakren mlinček, s katerim se kava zmelje do prahu. Opomba ima višjo dokumentarno vrednost, saj je pojem sam uporabnostno jasen (prim. *młynek do kawy* z razločevalno opredelitvijo *bośniacki*). Besedno zvezo v nadaljevanju PP nadomesti nadpomenka *młynek*,

40 C. Kosmač, 1981: *Smrt bezazlenog diva*. D. Pilković-Maksimović, prev. V: C. Kosmač: *Proze*. Novi Sad, Matica srpska, s. 282.

ki se trikrat ponovi (PP, s. 36—37), kar ustreza stanju v *Baladi* (prim. *mlinček* na s. 33—34).

- (25) Peter Majcen položyl na stole plecak i wyciągnął z niego kolejno dżezwę,* kawę, cukier i bośniacki młynek do kawy*.

D ž e z w a — miedziane naczynie z długim trzonkiem do parzenia kawy po turecku.

B o ś n i a c k i m ł y n e k d o k a w y — miedziany młynek w kształcie walca, mielący kawę na pył. (oba PP, s. 36)

V SP (s. 357, 360) *žezvi* — pričakovano — ustreza *џезва*, na mestu izraza (*bosenski*) *mlinček* se pojavi zveza *мали босански млин*, nato pa še trikrat nadpomenka *млин* (prim. SP, s. 355—356). Podobno velja za RP — ohranjen je izraz *дџезва* (prim. s. 43, 45—46; v rus. prostoru je pogostejša sopomenka *турка*)⁴¹, na mestu pojmov *bosenski mlinček* in *mlinček* pa je prevajalec uporabil zvezo *боснийская мельничка для кофе* (prim. uveljavljeni ustreznici *мельничка для кофе*, *кофейная мельница*) oz. nadpomenko *мельничка* (trikrat; prim. RP, s. 42). V NP se je prevajalec pri *žezvi* odločil za kulturno nevtralna opisa: enkrat za *die kleine Kupferkanne* 'mali bakreni vrč' in dvakrat za *das Kupferkännchen* 'bakreni vrček' (NP, s. 35, 39). Zvezi *bosenski mlinček* ustreza v NP *die bosnische Kaffeemühle* (slednja je uveljavljena ustreznica *mlinčka za kavo*), nadpomenki *mlinček* pa enkrat *die Mühle* in dvakrat zveza *die kleine Mühle* 'mali mlinček' (NP, s. 34—35).

5. Sklep

Prevajalske opombe se — kot je bilo predstavljeno že uvodoma — pojavljajo v vseh izbranih prevodih Kosmačeve novele *Balada o trobenti in oblaku*, prevodi pa se med seboj razlikujejo tako po formalnih kot po vsebinskih značilnostih opomb. Največja formalna razlika je ta, da so opombe v srbskem, ruskem in poljskem prevodu sprotne, medtem ko so v nemškem končne; vsebinsko pa najbolj izstopa srbski prevod, saj ne vsebuje t. i. nejezikovnih opomb, ki so predmet prispevka. Vse prevajalske opombe so relativno kratke.

Pojme, ki jih razlagajo nejezikovne opombe, je bilo mogoče členiti na štiri podskupine. Med *zgodovinske* sodijo *Primož Trubar*, *belogardisti*, *domobran-ci*, *četniki* in *Rab*, pri čemer so sporočilno relevantni predvsem zadnji štirje (s Trubarjem se v noveli v prvi vrsti metaforično poudarja nespremenljivost

41 S.A. Kuznecov et al., ur., 1998: *Bol'šoj tolkovyj slovar' russkogo ōzyka*. Sankt-Peterburg, Norint.

dolenjske pokrajine). V ruskem, poljskem in nemškem prevodu so v opombah razloženi skoraj vsi navedeni pojmi, izjema so *domobranci* in *Rab* v nemškem ter *belogardisti* v ruskem prevodu. Če pomanjkanje tovrstne eksplicitacije v ruskem prevodu »nadomešča« opomba v uvodu (ki je sestavni del istega makrobisedila kot prevod *Balade*), pa tega za *domobranci* in *Rab* v nemškem prevodu ni mogoče reči — prevajalec je izraza *Heimwehrmütze* (za *domobranci*) in *Rab* uporabil brez širitev, in tako razlago prepustil bralcem. V srbskem prevodu so pojmi ohranjeni brez eksplicitacije.

Mitološki pojem *vila*, ki ima v noveli predvsem slogovno vlogo (prim. čarobnost in lepo, skrivnostno dekle), v opombi razložita ruski in nemški prevod; ruski prevod pojem ohrani tudi v osnovnem besedilu, nemški pa citatni *Vila* — neuravnoteženo — izmenjuje s *Fee*. Srbski prevod pojem (znan predvsem v južnoslovanskem prostoru) ohrani brez širitev, poljska prevajalka pa je uporabila pomensko bližnji prilagoditvi *rusalka* in *nimfa* (prim. tudi možnost izbire redkejši sopomenke *wila*).

Dokaj »prazno« *zemljepisno* opombo ima le nemški prevod — v njej je *Krn* razložen kot gora v Julijskih Alpah. Prevajalec bi lahko uporabil tudi obimensko oznako tipa *vrh* oz. *gora*, kar se kot rešitev pojavlja v ruskem prevodu. *Krn* brez eksplicitacije ohranjata srbski in poljski prevod, ki se razlikujeta po tem, da lahko srbski bralec razlago toponima najde v makrobisedilu izbranih proz, v enem od drugih prevodov (v opombi, podobni nemški).

Opombi, ki razlagata *uporabno predmetnost*, se nahajata le v poljskem prevodu, in sicer v zvezi s pojmom *dżezwa* in *bośniacki młynek do kawy* (izhodiščno *żezwa*, *bosenski mlinček*). Srbski, ruski in nemški prevod izraz *mlinček* nadomeščajo z uveljavljenimi ustreznici (prim. *млин*, *мельничка для кофе* oz. *Kaffeemühle*), pojem *żezwa* je ohranjen v srbskem in ruskem prevodu, medtem ko ima nemški nevtralna opisa *Kupferkanne* oz. *Kupferkännchen*.

Med prevodi ima največ nejezikovnih opomb poljski prevod (osem), sledita mu ruski s šestimi (še ena v sklopu makrobisedila) in nemški s štirimi, medtem ko jih srbski prevod, kot že rečeno, nima (če zanemarimo opombo v makrobisedilu). V tem se ne zrcali le družbeno-kulturna prepletenost slovenskega in srbskega prostora v 20. stoletju in večja družbeno-kulturna razdalja v ostalih primerih, temveč tudi — posebej pri ruskem, poljskem in nemškem prevodu — različno intenzivno in bolj ali manj uspešno zatekanje prevajalcev k opombnemu razlagalnemu paratekstu oz. konkurenčnim prevajalskim možnostim. Pri srbskem in ruskem prevodu je treba omeniti tudi medbesedilna razmerja v okviru makrobisedila, ki lahko vplivajo na pojavljanje opomb.

Če si prevajalske opombe, predvsem pa razložene pojme pogledamo z vidika dokumentarne vrednosti, lahko opazimo, da so dogajalno (vsebinsko) najbolj relevantni pojmi *belogardisti*, *domobranci*, *četniki*, *Rab* in *Krn*. Besedilno

(družbeno-kulturno itn.) manj ključni so *Primož Trubar, vile, žezva in bosanski mlinček*, pri čemer prva dva zaznamuje predvsem slogovni moment — njihovo ohranjanje in razlaga imata torej višjo dokumentarno vrednost, z njimi prevajalci dodatno potrjujejo približevanje izvirniku.

Nejezikovne prevajalske opombe so relativno redke, a kompleksen prevajalski postopek v izbranih prevodih Kosmačeve novele. Po eni strani predstavljajo razlagalni paratekst, ki ciljnemu bralcu pomaga pri razumevanju — tudi sporočilno manj pomembnih — besedilnih elementov, po drugi pa z ohranjanjem (in razlaganjem) izhodiščne pojmovnosti skrbijo za usmerjenost k izvirniku. Skoznje v prevodno besedilo jasneje vstopa tudi prevajalec s svojimi znanji, načeli in nazori, obenem pa tudi določeno zgodovinsko obdobje, prostor, družbeni itn. kontekst. Prav zaradi tega so prevajalske opombe dinamičen paratekst, ki se spreminja v odvisnosti od časovnih, prostorskih, družbeno-kulturnih, družbeno-političnih, medbesedilnih in še kakšnih razmerij, na kar analizirani prevodi — zaradi v osnovi prekrivnega časa nastanka in ideološko-političnega okvira — opozarjajo le deloma.

Viri

- Kosmač C., 1964: *Balada o trobenti in oblaku*. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Kosmač C., 1972: *Ballade von der Trompete und der Wolke*. W. Jähnichen in M. Jähnichen, prev. Berlin—Weimar, Aufbau-Verlag.
- Kosmač C., 1974: *Ballada o trąbce i obłoku*. M. Krukowska, prev. Warszawa, Czytelnik.
- Kosmač C., 1976: *Ballada o trube i oblake*. A. Romanenko, prev. V: C. Kosmač: *Izbrannoe*. Moskva, Progress, s. 21—149.
- Kosmač C., 1981: *Ballada o trubi i oblaku*. M. Živančević, prev. V: C. Kosmač: *Proze*. Novi Sad, Matica srpska, s. 329—484.
- Kosmač C., 1981: *Smrt bezazlenog diva*. D. Pilković-Maksimović, prev. V: C. Kosmač: *Proze*. Novi Sad, Matica srpska, s. 273—327.

Literatura

- Bergen D., 2006: *Translation strategies and the student of translation*. V: J. Tommola, ur.: *Kieli ja kulttuuri kääntäjän työvälineinä*. Turku, Painosalama/University of Turku, s. 109—126.

- Blight R. C., 2005: *Footnotes for Meaningful Translations of the New Testament*. „Journal of Translation”, št. 1 (1), s. 7—46.
- Cesar I., 1981: *Poetika pripovedne proze Cirila Kosmača*. Koper, Mladinska knjiga.
- Červinskij P., 2011: *Negativno ocenočnye leksemy ázyka sovetskoj dejstvitel'nosti. Oboznačenie lic*. Tomsk, KIT.
- Dolar K., Knop S., ur., 1998: *Leksikon Cankarjeve založbe*. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Doroszewski W., ur., 1967: *Słownik języka polskiego*. T. 9. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Dukanović M., 2015: *Slovenščina v Srbiji: preteklost, sedanost in prihodnost*. V: H. Tivadar, ur.: *Prihodnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, s. 177—184.
- Ecker A. et al., ur., 2011: *Politische Parteien in Österreich*. Wien, Zentrum polis.
- Fawcett P., 1997: *Translation and Language*. Manchester, St. Jerome Publishing.
- Glušič H., 1968: *Spremna beseda*. V: H. Glušič, ur.: *Ciril Kosmač: Balada o trobenti in oblaku*. Ljubljana, Mladinska knjiga, s. 133—143.
- Glušič H., 1975: *Pripovedna proza Cirila Kosmača*. Ljubljana, Slovenska matica.
- Grošelj R., 2014: *Multilingualism in literary translation: the case of The Ballad of the Trumpet and the Cloud by Ciril Kosmač*. V: T. Mikolič Južnič et al., ur.: *New Horizons in Translation Research and Education 2*. Joensuu, University of Eastern Finland, s. 7—26.
- Henry J., 2000: *De l'érudition à l'échec: la note du traducteur*. „Meta”, št. 2 (45), s. 228—240.
- Janež S., 1978: *Vsebine slovenskih literarnih del*. Maribor, Založba »Obzorja«.
- Jevnikar M., ur., 1982: *Primorski slovenski biografski leksikon 8*. Gorica, Goriška Mohorjeva družba.
- Juvan M., 2000: *Intertekstualnost*. Ljubljana, Državna Založba Slovenije.
- Krušič M. et al., ur., 1973: *Leksikon Cankarjeve založbe*. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Kuznecov S.A. et al., ur., 1998: *Bol'šoj tolkovyj slovar' russkogo ázyka*. Sankt-Peterburg, Norint.
- Lambert J., Van Gorp H., 2006: *On describing translations*. V: D. Delabastita et al., ur.: *Functional Approaches to Culture and Translation. Selected papers by José Lambert*. Amsterdam—Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, s. 37—47.
- Landers C. E., 2001: *Literary Translation*. Clevedon, Multilingual Matters.
- Máchal J., 1907: *Bájesloví slovanské*. Praha, Nákladem J. Otty.
- Margot J. C., 1979: *Traduire sans trahir. La théorie de la traduction et son application aux textes bibliques*. Laussane, L'Age d'Homme.

- Miao J., Salem A., 2008: *The Specificity of Translator's Notes*. V: R. Xiao et al., ur.: *Using Corpora in Contrastive and Translation Studies*. Hangzhou, Zhejiang University, s. 1—29.
- Molina L., Hurtado Albir A., 2002: *Translation Techniques Revisited: A Dynamic and Functionalist Approach*. „Meta”, št. 4 (47), s. 498—512.
- Newmark P., 2000: *Učbenik prevajanja*. Ljubljana, Krtina.
- Nida E. A., 1964: *Toward a Science of Translating*. Leiden, E. J. Brill.
- Poyatos F., 2008: *Textual Translation and Live Translation*. Amsterdam—Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- SSKJ — *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 1994. Ljubljana, Državna Založba Slovenije.
- SSKJ2 — *Slovar slovenskega knjižnega jezika, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja*, 2014. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Suchet M., 2009: *Translating literary heterolingualism*. V: A. Pym, A. Perekrestenko, ur.: *Translation research projects 2*. Tarragona, Intercultural Studies Group, s. 151—164.
- Tahir Gürçağlar Ş., 2011: *Paratexts*. V: Y. Gambier, L. van Doorslaer, ur.: *Handbook of Translation Studies 2*. Amsterdam—Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, s. 113—114.
- Vagapova N., 1976: *Čelovek na svojej zemle*. V: C. Kosmač: *Izbrannoe*. Moskva, Progress, s. 5—17.
- Váňa Z., 1990: *Svět slovanských bohů a démonů*. Praha, Panorama.
- Varney J., 2008: *Taboo and the translator: A survey of translators' notes in Italian translations of Anglo-American fiction, 1945—2005*. V: A. Pym, A. Perekrestenko, ur.: *Translation research projects 1*. Tarragona, Intercultural Studies Group, s. 47—57.

Robert Grošelj

Na dne strony? Przepisy tłumacza w wybranych przekładach opowiadania *Balada o trobenti in oblaku* Cirila Kosmača

STRESZCZENIE | Przepisy tłumacza w serbskim, rosyjskim, polskim i niemieckim przekładzie opowiadania *Balada o trobenti in oblaku* (pl. *Ballada o trąbce i obłoku*) słoweńskiego pisarza Cirila Kosmača różnią się zarówno pod względem formalnym, jak i z uwagi na zawarte w nich treści: przepisy w serbskim, rosyjskim i polskim przekładzie to przepisy dolne, w przekładzie niemieckim — końcowe. Ze względu na zawarte w nich treści wyróżnia się serbski przekład, gdyż nie zawiera tzw. przypisów niejęzykowych — nieodnoszących się do samego języka. Tego typu przypisów, dotyczących elementów historycznych, mitologicznych, geograficznych oraz przedmiotów użytkowych, również w pozostałych omawianych przekładach jest stosunkowo niewiele — najwięcej w polskim

przekładzie (osiem), mniej w rosyjskim (sześć) i niemieckim (cztery). Brak tego typu przypisów w tłumaczeniu serbskim wskazuje na większą bliskość XX-wiecznych serbskich i słoweńskich realiów społeczno-kulturowych. Mimo to przypisy tłumaczy w omawianych przekładach opowiadania C. Kosmača można uznać za wielofunkcyjną technikę translatorską: z jednej strony stanowią one paratekst w funkcji objaśniającej, który ma pomóc odbiorcy sekundarnemu zrozumieć dane konteksty (również te mniej znaczące), z drugiej natomiast służą zachowaniu treści oryginału; dzięki nim w tekście ujawnia się sam tłumacz i jego szerszy społeczno-kulturowy horyzont. Jednocześnie analiza przypisów wskazuje na złożone i konkurencyjne względem siebie relacje istniejące między przypisami i innymi technikami translatorskimi, zarówno w perspektywie pojedynczego, wybranego przekładu, jak i wszystkich omawianych tu razem.

SŁOWA KLUCZE | przypisy tłumacza, eksplikacja, techniki translatorskie, rzeczywistość niejęzykowa, Ciril Kosmač

Robert Grošelj

At the Foot of the Page? Non-linguistic Translators' Notes
in Selected Translations
of *The Ballad of the Trumpet and the Cloud* by Ciril Kosmač

SUMMARY | The translator's notes in the Serbian, Russian, Polish, and German translations of the novella *Balada o trobenti in oblaku* (*The Ballad of the Trumpet and the Cloud*), written by a Slovenian writer, Ciril Kosmač, differ with regard to their formal and content features: the Serbian, Russian, and Polish translations contain footnotes; the German translation, on the other hand, has endnotes; content-wise, among the analysed texts, the Serbian translation occupies a special position, being the only one without the non-linguistic notes. The number of all the non-linguistic notes, explaining historical, mythological, geographical elements and everyday items, is relatively low — the Polish translation has eight such explicative notes, the Russian translation six and the German one has four; their absence in the Serbian translation may be a result of a higher socio-cultural proximity between Serbia and Slovenia in the 20th century. Despite their low number, the non-linguistic translator's notes appear to be a very complex translation technique in the analysed translations of Kosmač's novella: on the one hand, they represent explanatory paratexts, added to facilitate the target reader's comprehension of different text elements (even with a low narrative importance); on the other hand, however, they also enable the preservation of the source-text elements, contributing in such a way to the source-text orientation; translator's notes are also a channel through which the translator and his wider socio-cultural background enter the target text in a more explicit way. The analysis of particular translations and their comparison has revealed also an intricate competition between translator's notes and other translation techniques.

KEYWORDS | translator's note, explication, translation technique, non-linguistic reality, Ciril Kosmač

